

A PÉCSI SZENT MIHÁLY-TEMETŐKÁPOLNA TÖRTÉNETE ÉS RECEPCIÓJA

BAKU ESZTER

Művészettörténész, PhD-hallgató. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék,
1111 Budapest, Műegyetem rkp. 3. K II. 82. E-mail: bakueszter@gmail.com

A két világháború közötti magyar építészeti kutatások többsége stílusorientált, progressziócentrikus, illetve erősen alkotókhoz kötődő, ami sokszor megnehezíti a kutatást a nem egyértelműen a modern építészethez kapcsolódó épületek, építészeti esetekben, az olyanok esetében, akik „az emberi léptéket” – mint elsődleges tervezési szempontot „tisztelőben tartva”¹ terveztek. Cikkünkben, a korszak egy kiemelkedő jelentőségű, de manapság talán méltatlanul kevés figyelmet kapott tervezőjének, Weichinger Károlynak (és Nendtvich Andornak) egy, a hagyományt a végtelenségig szem előtt tartó, mégis a modernhez közelítő épületét, a kapcsolódó tervpályázatát, és a tervezés során megvalósuló centrális építészeti koncepció realizálódását vizsgáljuk. Az építészettörténeti elemzést, a korszak egyházművészetének vizsgálata, valamint a tervpályázatok bemutatása egészíti ki.

Kulcsszavak: két világháború közötti korszak, centrális tér, templomépítészet, Pécs, vasbeton

A KORSZAK – MODERNITÁS ÉS „MARADANDÓ ÉRTEKŰSÉG” AZ EGYHÁZI ÉPÍTÉSZETBEN

A két világháború közé eső korszak karakteres időbeli lezárásokkal sajátos szigetet alkot a magyar építészet-, és művészettörténet-írásban. Nemcsak időbeli lehatárolását, hanem karakterisztikáját tekintve is különleges időszak ez, melyben a stíluspluralizmus a meghatározó. Ez a gyakorlatban egyet jelentett a különböző stílusok alkalmazása és a művészeti felfogás, hovatartozás kifejezésével is, amely már az első világháború után véget nem érő vitákat szült az építészeti körök között. Sokan viták közepette próbáltak feleleteket adni, az I. világháború s az azt követő történelmi események, társadalmi-, és gondolkodásmódbeli változások szülte kérdésekre, míg mások épületeikkel, stílusukkal, karakterükkel igyekeztek kifejezni álláspontjukat. Ez utóbbiak közül önmegtartóztatásával, megfontoltságával, emberi léptékű építészetével, progresszióra való igényével, de a rideg modern tudatos kerülésével tűnik ki a korszak egyik legkiemelkedőbb építészete, Weichinger Károly, aki önéletrajzában így nyilatkozik ars poeticájáról: „Abban az időben, amikor a »sachlich« funkcionális áramlatába bekapcsolódva igyekeztem keresni a szelidebb eszmei tartalommal is

¹Hadik 1994. 81.

bíró irányzatokat, az építészet és iparművészet minden ágával foglalkoztam. Próbáltam elkerülni a rideg divatirányzatokat, és egyszerűen, az emberi léptéket tiszteletben tartva terveztem. [...] Már a második világháború előtt igyekeztem önmegtartóztató módon, tehát kerülve az építészeti divatosságot, a feltűnést keltő irányzatokat, józanul, humanista szemlélettel alkotni. Nagy lelki erő kellett ahhoz, hogy amikor lapostetős, sterilen tiszta formaképzéssel tervezett minden »menő« építész, elfogadva az újból a jót, megmaradjak a maradandó értékűség határán belül. [...] Két emberöltőt megérve előrenéző szemléletű tervező lettem, aki talán ösztönösen megsejti az építészet extravaganciákban, gigantomániában, divatosságban, minden áron újat akaró vergődésében a maradandóbb értékűség irányába vezető utat.”² Weichinger gondolatai, amelyek majd a Nendtvich Andorral közösen jegyzett pécsi Szent Mihály-temetőkápolnában is egyértelműen kifejezésre jutnak, összecsengenek Jajczay János új egyházművészetről vallott gondolataival, miszerint az új magyar egyházművészet (beleértve „a ma templomát”³ is) a hagyományokra épít, de „nem a múltat, hanem a jelent szolgálja”, őszinte, józan és becsületes, de mindemellett egyszerű és kívül-belül a cél szolgálatában áll.⁴ Az 1920-as évek végétől markáns változások tűntek fel az egyházművészetekben, melyek a megváltozott élet, az új életfor-

1. kép. Weichinger Károly pécsi pálos temploma (a szerző felvétele)

² Hadik 1994. 81.

³ Jajczay 1938. 23.

⁴ Jajczay 1938. 23.

ma, a társadalmi átalakulás fokozatos lecsapódásai, s annak a konklúzióknak a realizálódása, amelyet Somogyi Antal győri kanonok, a modern egyházművészet elkötelezett támogatója így fogalmazott meg: „nem maradhat le az egyház művészete a kor művészetétől [...] Szólnia kell tehát a mai korhoz a mai kor nyelvén – a művészetben is. Végzetes hiba volna, ha másodrangú, idejétmúlt művészet istápolásával azt a látszatot keltené, mintha nem bírná az iramot s nem volna ereje ahhoz, hogy a mai ember lelkivilágának is erőközpontja, kristályosodási tengelye legyen.”⁵ Somogyi az új stílus szükségességét továbbá azzal indokolja, hogy az ismert művészeti stílusok mindegyike már megoldásként aposztrofálható egy adott kor problémájára, de a jelen kérdéseit megválaszolni már nem képes. „A mai kor vallásosságának is meg kell alkotnia a maga művészetét...”⁶ A Weichinger által hangsúlyozott *maradandó értékűség* irányába vezető utat egyházi építészeti megbízásainál az 1917-es Kánonjogi kódex rendelkezéseivel, valamint Jajczay és Somogyi publikációival összhangban a hagyomány feltétlen tisztelete jelentette, amit maguk az épületek is tükröznek⁷ (1. kép).

A „MAGYAR HEIDELBERG” MEGTEREMTÉSE – PÉCS ÉPÍTÉSZETE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Talán nem túlzás azt állítani, hogy a két világháború stílusokban és építkezésekben gazdag időszakában a fővároson túl Debrecen, Szeged és Győr mellett Pécs városában koncentrálódott olyan kreatív energia, amely évtizedekre meghatározta a város életét mind építészeti, kulturális, mind urbanisztikai szempontból. Pécs a szakszerű közmű-, és úthálózat kiépítésével, középületek emelésével, tervszerű beépítésekkel, tömegközlekedés (villamos- és buszhálózat) fejlesztésével, a közterek rendezésével megindult a nagyvárosiassá válás útján. Intézményi fejlesztéséhez pedig a trianoni békeszerződés értelmében „kis” Magyarországra kerülő, egykori pozsonyi egyetem befogadásának lehetősége járult hozzá. Az 1921-ben még szerb megszállás alatt álló város kérte a pozsonyi egyetem Pécsre való telepítését, amely az 1921. évi XXV. törvénycikk 1. § értelmében, a székhelyüket a trianoni béke következtében történt elvesztése miatt a pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet királyné Tudományegyetem pécsi elhelyezésében realizálódott.⁸ A városi építkezéseket az új campus – ami Zichy Gyula megyéspüspök és Nendtvich Andor polgármester összefogásával valósulhatott meg úgy, hogy az egyház szereplésével a leendő egyetem katolikus jellegének érvényre juttatása is kilátásba helyeződött – rendkívüli módon fellendítette. Megkezdődött a „magyar Heidelberg” kiépülése.⁹ A város egységes építészeti megjelenését, a lakásépítési politikát s a közterek megfelelő kialakítását, az intézmények

⁵ Somogyi 1927. 59–60.

⁶ Somogyi 1927. 62.

⁷ Baku – Csiky 2012. 288.

⁸ 1921. évi XXV. törvénycikk 1. § <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7481>

⁹ Gróf Klebelsberg Kunó kultuszminisztert idézte Nendtvich Andor polgármester. Nendtvich 1929. 438.

2. kép. Széchenyi-tér a központot jelentő Belvárosi plébániatemplommal, melynek modern bővítését a két világháború között végezték el Kőrmendy Nándor tervei szerint (a szerző felvétele)

3. kép. A pécsi dóm (a szerző felvétele)

elhelyezését a Pécs város egységes városrendezési pályázat meghirdetésére beérkező javaslatok voltak hivatva megoldani. Az országos pályázat céljai között szerepelt, hogy „az ó-városrész nyugodt utcaképét eredeti mivoltában az utókor számára megőrizze, másrészt a keletkezett új városrészeknek az óvárossal való kapcsolatát közvetlenebbé tegye és végül, hogy a város további fejlődésére új területeket jelöljön ki és a fejlesztés és beépítés irányelveit egységesen megszabja”.¹⁰ Pécs általános és egységes szabályozási terve, az első díjas Dörre Endre – Weichinger Károly – Kőszeghy Gyula tervéhez köthető. Jelen tanulmány keretei között nincs lehetőség a városrendezési terv részletes elemzésére, megvalósult elemeinek bemutatására, azonban a közterek és parkok létesítését, valamint a Széchenyi-tér rendezését, mint a város máig meghatározó arculatának kiépítését, szükséges megemlíteni (2. kép).

A II. világháborúig számos lakó-, és középület épült Pécsen, az ország egészét olyannyira meghatározó stíluspluralizmus szellemében, melyet néhány progresszív, az új lehetőséget kereső építész tört meg bauhausos szerepvállalással. Forbát Alfréd, Molnár Farkas és Breuer Marcell munkássága számos kutatás alapjául szolgált már, azonban kevésbé ismert [Szelle] Stefn Henrik és Johan Hugó képzőművészek modern ihletésű, Bauhaus közeli, oeuvre-je. Az 1930-as évekre a Pécsen kinevelődött, külföldön a funkcionalista elveket elsajátító építésznemzedék a városban számos előremutató épületet valósíthatott meg, Forbát Alfréd villáitól a Mecsek Szállóig. A nagyszámú tervpályázati kiírásnak és valós építészeti munkának köszönhetően a '30-as évek közepén igen rangos építészművész sorakozik fel egy-egy pécsi megbízás elnyeréséért, s ahogyan Mendöl Zsuzsa véli, ez adja a léptéket és a normát a helyi építésznek is.¹¹ Pécs a két világháború között nemcsak a „magyar Heidelberg”-gé kellett, hogy váljon, hanem a *quinque ecclesiae*-ből a „templomok városává is”, a korszerű egyházművészet városává is (3. kép).

AZ EGYHÁZ MEGBÍZÓI SZEREPKÖRE ÉS ANNAK HATÁSAI

Művészet és egyház viszonya, vagyis az alkotók, stílusok és a katolikus egyház mint megbízó között feszülő kérdések akkor rajzolódnak ki teljes valójukban, ha belehelyezkedve a korszak egyházi gondolkodójának szerepkörébe úgy tekintünk az egyházművészetre, mint alkalmazott művészetre, amely „alá van rendelve a liturgikus és pasztorációs szempontoknak”,¹² s ami „nem uralkodni, hanem szolgálni van hivatva az egyházban”.¹³ A korszak katolikus sajtója az építészeti sajtóhoz hasonlóan foglalkozott a megváltozott társadalmi körülmények okozta stílus- és ízlésváltozással, illetve a *modern contra neo* stílus kérdésével. Tekintettel arra, hogy „az egyházművészet nem öncélú, hanem alárendelt,¹⁴ soha nem elválasztható a hagyománytól

¹⁰ Kalenda 1929. 439.

¹¹ Mendöl 1983. 29–32.

¹² Baku – Csiky 2012. 286.

¹³ Décsei 1934. 32.

¹⁴ Jajczay 1938. 11.

4. kép. Rimanóczy Gyula Páduai Szent Antal-temploma, Budapest (a szerző felvétele)

és a liturgiától, hiszen a cél nem változott, a rendeltetés egy, a tartalom csak új kifejezést talált.¹⁵ Az új egyházművészet – beleértve a képző-, az iparművészeteket és az építészetet is – kialakulása és elterjedése hosszú folyamatként jellemezhető, melyben a bevezetőben idézett Somogyi Antal és Jajczay János tevékeny szerepet vállalt azokkal szemben, akik szerint az egyház a múltban már megtalálta a kifejezéséhez leginkább alkalmas stílusokat.

Árkay Aladár és Árkay Bertalan városmajori temploma, az első modern szellemben felépült templom Magyarországon, sokáig állta a közvélemény kemény kritikáját, hogy aztán Rimanóczy Gyula pasaréti temploma (4. kép) viselje a modernség terheit a sajtóban. A megújulás vágya s egy tudatos új egyházművészet kialakításának igénye is mozgatta a Római Magyar Akadémia ösztöndíjrendszerének elveit, melynek eredményeképpen a *Gerevich-istálló* akadémistái már képesek voltak egységes, hagyományokon nyugvó, új egyházművészetet nyújtani Magyarországon. A megújulásra irányuló vágy természeténél fogva nem lehetett problémamentes, hiszen a katolikus egyház, a katolikus sajtó a hívek és maguk a művészek is megosztottak, s nem különben a pápai utasítás ösztönzésére megalakuló intézmények az

¹⁵Jajczay 1938. 13.

Országos Egyházművészeti Tanács (OET) és a Központi Egyházművészeti Hivatal (KEH).¹⁶ Az intézmények létrehozásának történetében a szakirodalomban gyakran idézett 1924-es pápai rendelet hatását a kutatás időnként hajlamos túlértékelni. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiben a 34215-ös számú rendelet megjelenésétől számított két év elteltével, 1926. október 8-án olvasható döntés a tanács megalakításáról. Csernoch János hercegprímás feladata volt a tanács tagjainak kinevezése és felszólítása a pápai rendelet szerint való működésre.¹⁷ Számos hátráltatás ellenére végül hat évvel a pápai körlevél után, 1930. március 3-án tartott püspökkari értekezleten nevezte ki az új hercegprímás, Serédi Jusztinián az Országos Egyházművészeti Tanács vezetőjét és tagjait, valamint a Tanács munkáját elősegítő, Központi Egyházművészeti Hivatal vezetését.¹⁸ A KEH vezetésével a hercegprímás dr. Szőnyi Ottót bízta meg, míg az OET ügyvezető alelnöki pozíciójára dr. Gerevich Tibort nevezte ki. Csupán felsorolás szintjén, de érdemes végigtekinteni a Gerevich és Szőnyi által öt éves ciklusra javasolt tagok névsorán, a teljesség igénye nélkül. Az építészek között Árkay Aladár, Fábrián Gáspár, Foerk Ernő, Hüttl Dezső, Kertész K. Róbert, Möller István és Wälder Gyula, a festők között Leszkovszky György, Nagy Sándor és Unghváry Sándor kaptak lehetőséget.¹⁹ A KEH munkáját segítette Szőnyi mellett Szabó Lóránt építész, aki a titkári teendőket látta el.²⁰ (Foerk Ernő és Hüttl Dezső az 1930. november 6-ai püspökkari értekezlet jegyzőkönyvében már nem szerepel, őket végül nem nevezték ki OET-tagnak.) Szőnyi egyházi, Gerevich pedig világi oldalról igyekezett azokat a vezető személyiségeket összeválogatni a bizottsági munkára, akik egyházi kötődésük mellett ellentétes művészi elveket vallanak. Ez a kettősség a KEH által kiadott bírálatokban is rendszeresen kimutatható, vagyis folyamatosan nyomon követhető az egyház bizonytalan, illetve folyamatosan változó álláspontja a modern, az új egyházművészet kérdésében.

Az említett vita, ami Magyarország első modern római katolikus temploma körül robbant ki, az egyházművészeti intézményeket is válaszra készítette. Serédi Jusztinián 545/1931. sz. kéziratában kérte a KEH állásfoglalását, s Szőnyi Ottó 1931. március 4-i ügyiratában véleményezte.²¹ Szintén görcső alá került a pasaréti Pádai Szent Antal-templom terve is, amelyet ugyan a KEH hivatalosan elfogadott, de Szőnyi Serédinek címzett beszámolójából tudjuk, hogy ez még nem jelenti azt, hogy Szőnyi tetszéssel fogadta a terveket.²² Miközben a Városmajori templom körül kialakult vita elülni látszott, s Árkay Aladárt Gerevich Tibor az új magyar egyházi építészet büszkeségeként kegyeletes szavakkal említette, a KEH (Szőnyi Ottó) további állásfoglalás-

¹⁶ Az intézmények megalakulásáról és működéséről bővebben I. Baku – Csíky 2012; Bizzer 2003; P. Szűcs 1987.

¹⁷ Gergely 1984. 125–131.

¹⁸ Gergely 1984. 163.

¹⁹ Uo.

²⁰ MTA MK MDK-C-1-19/4.1–2.

²¹ MTA MK MDK-C-1-19/7.1–9.

²² Részlet, Szőnyi Ottó: Beszámoló jelentés a KEH 1931. július – 1933. december 31. tevékenységéről, MTA MK MDK-C-1-19/9.1–10.

lásokat adott Rimanóczy pasaréti templomával kapcsolatban.²³ A KEH három alkalommal véleményezte a pasaréti ferences templomot: először 1933. május 23-án, másodszer 1933. szeptember 6-án, majd szeptember 15-én. Az alapköveteteli ünnepségre 1933. november 5-én került sor.²⁴ Az OET és a KEH működésében is folyamatosan megbúvó egyensúly-politika az 1941. november 11–12-én tartott, 1942-ben publikált esztergomi főegyházmegyei zsinat határozataiban is egyértelműsíthető. Példaként álljon itt a zsinat 207. §-a: „Ami az építőanyagot illeti, a modern építőanyagok használata egyáltalán nem tilos, sőt kívánatos előnyös tulajdonságuk miatt. Az új építőanyagok által nyújtott lehetőségek a történelmi építéstílusokkal szemben újabb stíluskeresésekre adtak alkalmat, és ez sokszor szertelenségeket, a templom szakrális jellegét profanizáló alkotásokat eredményezett. Bár teljesen elhibázott törekvés volna a mai kor építőművészetét a történelmi stílusok követésére utasítani és művészi alkotóképességüket megkötni: mégis szigorúan ügyelni kell az Egyház hagyományainak tiszteletére, a templom szent jellegét kidomborító józan és kegyeletes megoldásra.”²⁵ A zsinat további paragrafusai utal a tervező személyének kiválasztására, a templom elrendezésére, a célszerűség elveire, valamint az egyházművészeti intézmények kötelező bírálataira is. A megelőző évek KEH és OET jegyzőkönyveinek vizsgálata alapján (amikor is szintén élt a bírálati kötelezettség) kijelenthetjük, hogy ez utóbbi kezdeményezés nem bizonyult egyértelműen sikeresnek az építkezések esetén, hiszen az új templomok tervei, az átalakítások vagy új képzőművészeti alkotások elhelyezésének tervei csekély számban kerültek a bíráló Hivatal elé. Mindezek ellenére mind a Tanács, mind a Hivatal működése alapvetően meghatározó volt a korszak egyházművészetében, hiszen hivatalos bírálati szervként működtek mindennemű egyházművészeti kérdésben a tervpályázatok kiírásától a végleges terv jóváhagyásáig. Az egyes egyházmegyékben álló templomok stílusa, az új egyházművészethez való igazodása vagy ellenállása sokszor az egyházmegyei egyházművészeti bizottságok tagjainak, illetve a megbízó püspököknek az ízlését is reprezentálja.²⁶ Esetünkben a pécsi és a győri egyházmegyék egyházművészeti bizottságainak tagjait érdemes szemügyre venni, hiszen a pécsi Szent Mihály-temetőkápolna építésénél, illetve később a belső dekoráció megtervezésénél fontos szerephez jutnak. Pécsen elsősorban Szőnyi Ottónak, az egyházművészeti bizottság elnökének és Szabó Lórántnak, a bizottság titkárának a szerepe lesz kiemelkedően fontos,²⁷ míg a győri egyházmegyében az 1931-es püspöki kinevezés értelmében Somogyi Antal titkár és Weichinger Károly építész – mint tagok – jelenléte kieme-

²³ MTA MK MDK-C-I-19/10.1–2.

²⁴ MTA MK MDK-C-I-19/10.1–2.

²⁵ MTA MK MDK-C-I-19/145.1–12.

²⁶ Bizzer István is rámutat arra, hogy a KEH bírálati döntései sokszor az igazgató – néha a titkár – személyes ízlésén, történelemszemléletén múltott. Szőnyi Ottó a műemlékvédelem gyakorlata, a historizmus hagyománya felől érkezve foglalta el hivatali állását, s ezért nem minden esetben tanúsított kellő megértést a modernebb művészi kifejezési formák iránt. Bizzer 2003. 124.

²⁷ MTA MK MDK-C-I-19/7.1–9.

lendő.²⁸ 1940-től pedig hivatalosan is szerepet kap az Országos Egyházművészeti Tanács működésében Aba-Novák Vilmos festőművész.²⁹

Jelen tanulmány keretei között nem kívánunk hosszasan időzni az egyház műemlékvédelem területén kifejtett tevékenységéről, amiről az 1941-es esztergomi főegyházmegyei zsinat is rendelkezik. Annyi azonban bizonyos, hogy az OET és a KEH tényleges megalakulását, illetve a püspöki kar döntésének meghozatalát sürgette az a tény, hogy Klebelsberg Kuno kultuszminiszter előkészített egy törvénytervezetet, amelyben az Országos Magyar Gyűjteményegyetem jogkörét kiterjesztette és kötelezővé tette a művészeti, tudományos, történeti vagy muzeális jelentőséggel bíró emlékek összeírására, amit a püspöki kar nem engedhetett át a világi hatóságoknak, tekintettel XI. Pius pápa idézett, 1924-es körlevelére. „Így nem halogathatták tovább az egyházművészetet felügyelő és az egyházi műemlékeket számba vevő szervezet megalakítását.”³⁰ Az egyházi műemlékek összeírására Szőnyi Ottót nevezték ki részben liturgiában jártas tudása, részben a Műemlékek Országos Bizottságában betöltött előadói szerepe miatt.³¹ Bár az 1934-ben szakhivatallá újjászervezett MOB kis létszámú szakértői körébe az egyháziak korábbi erőteljes részvétele nem fért bele, de számos egyházi személy, mint Lepold Antal, aki az OET meghatározó liturgikus tagja volt, és a MOB-hoz is közel állt Gerevich Tiborral (1927–29 között a MOB tagja, 1934-től elnöke) való barátsága révén.³² Az egyházi és a műemlékvédelmi intézmények (OET, KEH és MOB) vezető személyiségei közötti átfedések – Gerevich Tibor, Szőnyi Ottó, Szmrecsányi Miklós – ambivalensen értékelhetők. Egyrészt, az egyházi műemlékjegyzék elkészítésénél segítségül szolgált Szőnyi hozzáférése a MOB műemléklajstromához,³³ másrészt az 1881-es műemlékvédelmi törvény folytán az egyházi intézmények jogkörét eleve korlátozta a MOB bírálati joga,³⁴ ami jelen esetben úgy is értelmezhető, hogy a vezető pozícióban lévő személyek megegyezése révén e jog érvényesítésére tulajdonképpen nem kellett, hogy sor kerüljön, azonban ennek pontos megállapításához további kutatások szükségesek.³⁵

²⁸ EPL.

²⁹ MTA MK MDK-C-I-19/74.1–41.

³⁰ Baku – Csíky 2012. 301; Bizzer 2003. 120–121.

³¹ Bizzer 2003. 124.

³² Lővei 1993. 81–82.

³³ Bizzer 2003. 124.

³⁴ Bizzer 2003. 123.

³⁵ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5996> (Utolsó megtekintés: 2014.12.01.)

Az 1881. évi XXXIX. Törvénycikk a műemlékek fenntartásáról I. fejezet 4.§. kimondja, hogy a javításokat, bővítéseket, átalakításokat a vallás-, és közoktatásügyi miniszter engedélyével, s az általa meghatározott módon lehet végrehajtani, amennyiben a tulajdonos vagy fenntartó a javításokat elmulasztja, vagy engedély nélkül végezteti, akkor elrendelhetik a műemlék kisajátítását vagy elrendelhetik a helyreállítás végrehajtását. – A törvénycikk a IV. fejezetben a műemlékek országos bizottságáról rendelkezik.

A TERVPÁLYÁZATTÓL A FELSZENTELEÉSIG

ELŐZMÉNYEK

Pécs város vezetése 1904. november 4-én nyitotta meg a Siklósi úton az új városi köztemetőt, melynek kialakításakor kert- és tájépítészeti elveket követtek, s igényes, parkszerű elrendezést alakítottak ki.³⁶ Már 1903-ban felmerült egy új temetőkápolna szükségessége, de forráshiány, illetve a kedvezőtlen gazdasági viszonyok – az összegyűjtött összeg devalválódása –, majd az első világháború s a gazdasági válság következtében az 1930-as évekig nem volt lehetősége a városnak az új temetőkápolna felépítésére.³⁷ 1921-ben b. Szuly János kezdeményezésére újból megindult a gyűjtés, de ez az akció sem vezetett sikerre. Az 1930–31-es Szent Imre jubileumi évben Greksa Etelka adománya jóvoltából megkezdődhetett a temetői harangláb építése, s ismét előtérbe került a kápolnaépítés kérdése. Ugyanebben az évben a Katolikus Karitás kezdeményezte a pécsi egyházmegyénél a munkanélküliség egyházi építkezésekkel való csökkentését.³⁸ A Katolikus Karitás a szegények gondozásán kívül egyik főfeladatául tűzte ki a munkanélküliség enyhítését munkaalkalmak szervezésével. Ezen gondolatból sarjadt ki újra a kápolnaépítés ügye,³⁹ amit számos felajánlás és hozzájárulás követett. A városi plébániák felajánlása mellett rendkívül eredményesnek bizonyult az egyházközség által meghirdetett „tégla akció”, melynek keretében a legszegényebbek is egy téglát (ára 50 fillér) megvásárlásával hozzá tudtak járulni a kápolna megépítéséhez.⁴⁰ Mindezen túl rendkívül praktikus gondolkozásról tesz tanúbizonyságot az az akció, melynek keretében, az egyházközség megkérte a híveket, hogy a régi temető megszűnésével, akik nem tudják exhumáltatni s átvitetni halottjaikat az új temetőbe, azoknak síremlékeit, a régi sírköveket ajánlják fel a templom alapozásához, alapfalainak felépítéséhez, a szentély burkolásához és az altemplom oszlopainak kiviteléhez.⁴¹

A TERVPÁLYÁZATOK

A templomépítés ügyének felterjesztését követően a városi közgyűlés hozzájárult az építészeti tervpályázat kiírásához és térítésmentes használatra átengedte a tulajdonát képező 15092 hrsz. ingatlant abból a célból, hogy azon a Pécs Belvárosi Egyházközség kápolnát és temetkezési helyek befogadására alkalmas altemplomot

³⁶ Gecséné Tar 2012.

³⁷ Dunántúl XXII. évf. (1932. IV. 29.)

³⁸ Pécsi plébánia.

³⁹ PN (1933. VII. 9.)

⁴⁰ Virág Ferenc püspök végzi az első kapavágást a temetőkápolna építésének megkezdésekor. PN (1932. VII. 16.)

⁴¹ Mindenszentekre tető alá kerül a temetőkápolna. Dunántúl XXII. évf. (1932. IX. 11.)

építsen.⁴² Az országos tervpályázatot megelőzte egy eredménytelenül lezajlott helyi megbízásos építészeti pályázat, melynek bírálatára 1932. január 28-án került sor. A határidő lezárultával Tarai Lajos és Pilch Andor művei, tehát összesen két értékelhető pályázat érkezett be azzal a megjegyzéssel, hogy mindkét tervező további hosszabbítást kért. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a határidő rövidsége okozta az eredménytelenséget, ezért a bíráló bizottság – melynek tagjai részben megegyeznek az országos pályázatával – javasolja egy nagyszabású, immár országos kiterjesztésű pályázat kiírását, mely költségsökkentés végett csak a helyi lapokban kerülne meghirdetésre. Az eredményesség érdekében Kalenda Lóránt műszaki főtanácsos díjazás megállapítását kéri az építészek ösztönzése érdekében.⁴³

1932 februárjában dr. Kelemen Andor plébános a pécsi római katolikus egyházközségek megbízásából kihirdette a központi temetőben létesítendő római katolikus kápolna megtervezésére a titkos építészeti tervpályázatot. Résztevője lehet minden, a Budapesti Mérnöki Kamara által jegyzett építész. A kiírás szerint temetőkápolna és hozzá kapcsolódó altemplom tervezését kellett megvalósítani. Az altemplom megközelítését mind a felső kápolnából, mind kívülről biztosítani kellett. A tervezési program szerint a kápolna főbejáratát és főhomlokzatát a temető főbejárata irányába, annak tengelyébe, Ny felé kellett tájolni egy 42 m sugarú kör középpontjából kiindulva. A kápolnát 400 fő befogadására, az altemplomot pedig 300 koporsó befogadására s további 50 elkülönített sírhely kialakításával kellett megvalósítani. Tervezendő továbbá egy főoltár, szószék, gyóntatószék, kórus és harangtorony. A kápolna kiképzésének stílusa a létesítmény céljának és rendeltetésének megfelelően a tervezőkre van bízva, azzal a megkötéssel, hogy a külső kiképzést időtálló anyagból kell megtervezni.⁴⁴ Annak ellenére, hogy a kiírástervezetek nem állnak rendelkezésre, feltételezhető, hogy a kiíró egyházközség a hirdetmény megjelentetése előtt előzetes egyeztetésre megküldte a tervezetet a Központi Egyházművészeti Hivatalnak. Az Esztergomi Prímási Levéltár 1930 és 1931 közötti KEH iratanyagának tanulsága szerint 146-os sorszám alatt 1931-ben a KEH véleményezte a pályázati kiírást. A hivatalos véleményeket a KEH elnöke, Szőnyi Ottó szignálta, így valószínűsíthető, hogy az ő javaslatára változtatták meg a kiírás azon megkötését, miszerint a temetőkápolna centrális alaprajzzal tervezendő.⁴⁵ A végleges pályázati kiírásban a centrális alaprajzi megoldás mint javaslat szerepel, de a nyertes terv kiválasztásakor a bíráló bizottság előnyben részesítette Weichinger Károly és Nendtvich Andor centrális alaprajzi megoldású tervét.⁴⁶

⁴²A dr. Nendtvich Andor polgármester és dr. Kelemen Andor plébános mint az egyházközség képviselője között kötött szerződés 1935. július 11-én kelt, a felszentelés után két évvel. Pécsi plébánia.

⁴³BML

⁴⁴Az első és a második pályázati kiírás programja lényegében megegyezik a résztvevőkre és a díjazásra vonatkozó szakasz kivételével. Január 23-i határidővel kiírták a pályázatot a központi temető kápolnájának terveire. *Dunántúl* XXI. (1931. XII. 20.) 3.

⁴⁵EPL

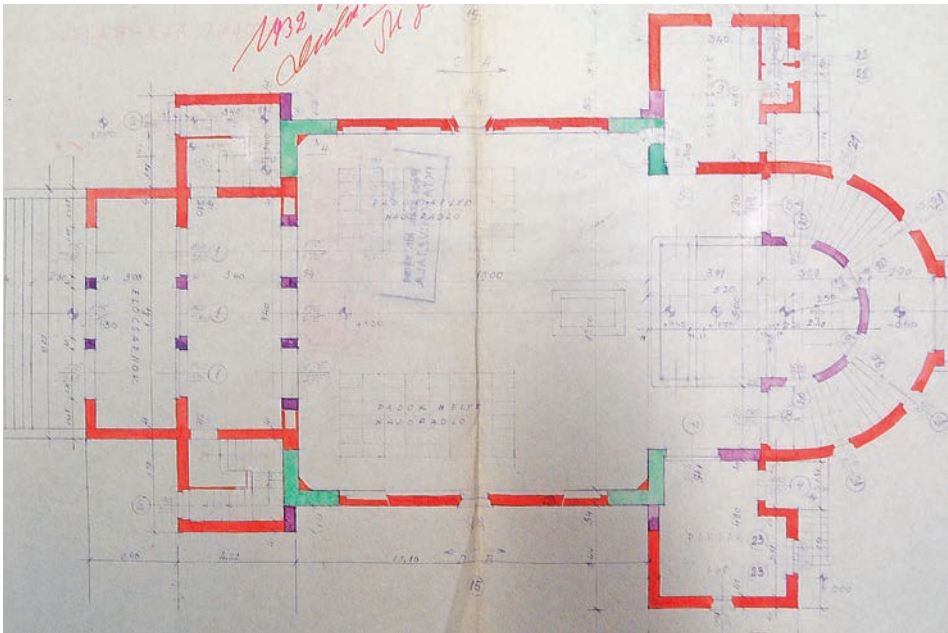
⁴⁶BML

Hogy mennyire fontos volt a kápolna belső dekorációs programja, bizonyítja, hogy már az építészek figyelmét is felhívták a későbbiekben tervezésre kerülő képzőművészeti alkotásokra. Ily módon a kiírás előrevetíti a kápolna kifestésének tervét: „Különös gond fordítandó arra, hogy a kápolna később díszes kifestést kaphasson, tehát az összes belső fal és mennyezetcsíkok olyképp tervezendők, hogy a külső hőmérsékletváltozások, valamint a csapadékok a festésre káros befolyást ne gyakorolhassanak. Ennek a káros behatásoknak a mikénti megelőzése a műszaki leírásban részletesen közlendő.”

A pályázati kiírás értelmében 1932. március 12-én 12 órára várja a bíráló bizottság a benyújtott anonim pályázati anyagokat, az alábbi kötelező munkarészekkel: a templom és az altemplom alaprajzai, kereszt-, és hosszmetsetek, helyszínrajz és részletes műszaki leírás. A bíráló bizottság tagjai között megtalálhatóak a kor ismert pécsi közéleti személyiségei, az egyház képviselői, építészek, valamint az egyesületek közül a Magyar Mérnök- és Építész Egylet delegáltja.

A bíráló bizottság elnöke dr. Nendtvich Andor polgármester.

Tagok: Gebauer Miklós püspöki irodaigazgató, Szőnyi Ottó pápai kamarás, a Műemlékek Országos Bizottságának előadója, Möller István építészmérnök, műegyetemi tanár, Kelemen Andor belvárosi plébános, Szikorszky Zsolnay Miklós építészmérnök, Katona János építészmérnök, műszaki főtanácsos, Dulánszky Jenő

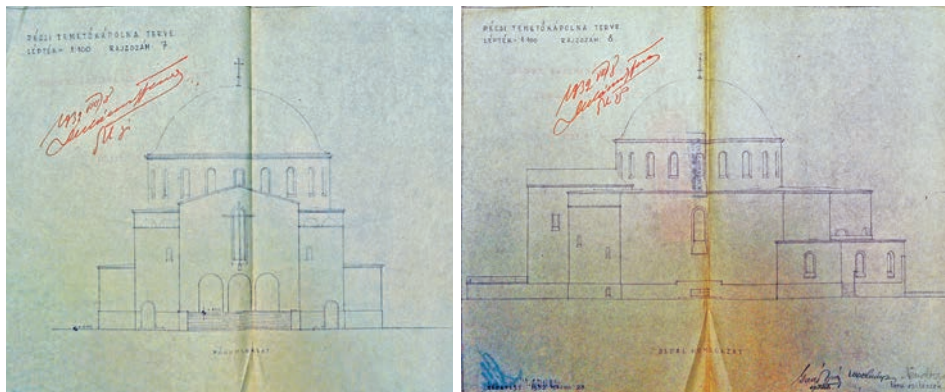

5. kép. Weichinger Károly és ifj. Nendtvich Andor pécsi temetőkápolna terve, a megvalósult épület alaprajza (BML)

építésmérnök és Lojtkó Miklós építésmérnök az MMÉE helyi osztályának küldötte.⁴⁷

A pályázatok felbontására 1932. március 16-án került sor. A temetőkápolna tervpályázatának megítéléséhez elengedhetetlen az elsődleges forrásként kezelt folytatódó jegyzőkönyv az 1932. március 16–17-i pályázati bírálatról. A bizottsági ülés első napján Lojtkó Miklós kivételével minden tag megjelent. A polgármester mint elnök kérésére, Möller István, Szőnyi Ottó, Katona János, Szikorszky Zsolnay Miklós és Dulánszky Jenő előzetesen átvizsgálta a 21 pályázat tartalmát, s abból az I., III., VI., IX. számú pályaterveket kizárta, mert nem feleltek meg a pályázati kiírásnak. A hitelesített jegyzőkönyv szerint a XIV. sz. ifj. Nendtvich Andor és Weichinger Károly pályázata nyerte az I. helyezést, a XV. számú, szintén az előző építész páros által készített pályázat nyerte a II. díjat és a XVIII. számú, Szabó Loránd terve kapta a III. díjat (5. kép).

Dicséretben részesült továbbá a II., VII.a, X., XIII., XIX. számú pályázat, az alkotókra vonatkozó külön említés nélkül. A bírálat érdekessége, hogy bár a tervpályázati anyag rendkívül hiányos, megtalálható benne a jegyzőkönyvvezető, Dulánszky Jenő kézzel írt jegyzete a bírálatról. Ebből megállapítható, hogy előzetesen a harmadik helyre a XIII. számú pályaművet jelölték – míg az első két hely változatlan a végeredményhez képest. Szőnyi Ottó azonban a XIII. sorszámú pályaművet javasolta a második helyre a XV. számúval szemben. Mivel a terveket nem ismerjük, csak a leírásokból következtethetünk arra, hogy Szőnyi Ottó a temetőkápolna pályázata esetében a kereszt szárazon lapos tetővel ellátott kápolna tervét támogatta a temetőkápolna jellegét adó kupolás megoldással szemben, amelyről a jegyzet további megjegyzéseket tesz, miszerint a falak nem bírják el a kupolát (6. kép).⁴⁸

6. kép. A megépült kápolna homlokzatai – főhomlokzat, oldalhomlokzat (BML)

⁴⁷ BML

⁴⁸ BML

A jegyzőkönyv részletes ismertetést ad a bírált tervekről, melyeknél legtöbb esetben a funkcionalitást, a katolikus liturgiához való nem megfelelő tereprendezést, illetve a terepfedést kifogásolja. Egyértelműen elítéli a kizárólag lapos tető használatát, részben mert nem alkalmas temetőkápolna funkciónak, részben pedig mert az éghajlati viszonyok számára nem megfelelő. Továbbra is érezhető tehát a fent bemutatott ellenszenv, a modern formavilág ellenesség, amely már a vasbetont, mint templomok számára alkalmas építőanyagot elfogadta, azonban az egyház szigorú hagyományaihoz való ragaszkodását leginkább az alaprajzban és az újfajta terepfedési megoldásokban látja. Az új egyházművészetet tehát a pécsi temetőkápolna pályázata esetében, a New Yorkot és Párizst megjárt ifj. Nendtvich Andor és Weichinger Károly megoldásai képviselték a legjobban, vagyis az ő elképzelésük állt leginkább közel

7. kép. A megépült kápolna főhomlokzata, szentély felőli homlokzata az altemplomi hátsó lejáróval, a belső tér részlete és a kupola kívülről (a szerző felvétele)

ahhoz a kimondatlan elváráshoz, hogy a zsúri alapvetően historizáló irányból közelítő tagjai számára elfogadható modern megoldást nyújtson (7. kép).

A nyertes terv alkalmasságát nem kifogásolta egyik bizottsági tag sem, az egységes véleményt a következőképpen fogalmazta meg a hitelesített jegyzőkönyv: „XIV. A kápolna temetői jellege teljes mérvben meg van. Megoldása minden tekintetben jó. Architektúrája komoly és nyugodt, a homlokzatra két alacsony tornyot helyez a portikusz két oldalára, ami által a kupolának remekül fel felé ívelő vonalát előkészíti. Kupolája nem magas. Kívül a dobba helyezett ablakok ritmikus megjelenésükben előnyösen érvényesülő abroncsot vonnak a kupola köré, mely ablakok a kápolna belső tér fényforrásainak gyönyörű koszoruját alkotják, ami némileg az Aja Szofia hatását idézi fel a szemlélőben és a belső térnek a hely komolyságához mért egyházas hangulatot kölcsönöz. Alaprajzi elrendezése tökéletes, különösen kiemelendő a szentélynek mint külön testnek egy nagy apszisban koncentrikusan beillesztése, ami a szertartások láthatóságát kitűnően emeli. Oldalain a kripta felé való közlekedés szempontjából nagyszerű lehetőséget nyújt, ami a sekrestye és raktár megközelítése szempontjából is kiválóan előnyös. A kibővítésre adott tervezet megvalósulása esetén a kápolna terét oly módon bővítené, hogy a térnyereségen felül még az építészeti elrendezés szépsége megóvatnék. Előcsarnokának kiképzése és fölötte az énekkarzat

8. kép. A Szent Mihály-templom kupolájának belső dekorációja (a szerző felvétele)

*diszpozíciója tágas és szép. A gyóntatószék elhelyezése nem szerencsés. A kripta megoldása, kivált részletekben való felépítésének lehetősége kiválóan jó. Költségek szempontjából a rendelkezésre álló összegből m³-kinti 20.– pengős egységárral fel nem építhető. A terv az eszmének érintetlen meghagyásával bizonyos arányos lépték-kisebbités révén a rendelkezésre álló összegből felépíthető.”*⁴⁹ (6–7. kép.) A tervpályázat lezárultával hamarosan megkezdődhetett az építkezés a nyertes terv alapján a két építész, ifj. Nendtvich Andor és Weichinger Károly megbízásával és folyamatos felügyelete mellett (5–8. kép).⁵⁰

A SZENT MIHÁLY-TEPLOM A KORABELI SAJTÓBAN

A Pécs Belvárosi Egyházközség *Historia Domusa* szerint az 1932-es év legnagyobb eseménye a Szent Mihály-templom építésének megkezdése volt. 1932. július 6-án járt le a kivitelezési versenytárgyalási hirdetmény, melynek nyertesei – Gadó Ignác és Kristóf Károly – kezdhették meg a kivitelezést.⁵¹ Az első ünnepélyes kapavágást 1932. július 17-én Virág Ferenc megyéspüspök, az alapkő megáldási ünnepségét pedig Bartinai Ferenc apát végezte mindenszentek ünnepén, s még ebben az évben december 14-én megtartották a bokrétaünnepet is.⁵² Közben már elkészült a főhomlokzat is, amely teljes egészében a régi temető felajánlott sírköveiből került megépítésre.⁵³ A Szent Mihály-templom felszentelésére 1933. július 9-én került sor, melyet Virág Ferenc celebrált. A pécsi és Baranya megyei sajtóban (*Pécsi Napló*, *Dunántúl*, *Katolikus Tudósító*) folyamatosan tudósítottak a kápolnaépítkezés előrehaladásáról. A templom megépítése, belső dekorációja és berendezése hatalmas költségekkel járt, amelyhez a hívek is hozzájárultak. A sajtó folyamatosan tájékoztatást adott egyrészt az újabb támogatási, adományozási lehetőségekről, másrészt a templomépítés számára nagyobb adományt felajánló hívekről, akiket név szerint említettek. Talán nem túlzás azt állítani, hogy nagyon tudatos koncepció mentén haladt a templom megépítésének finansziális oldala, amelyet a sajtó rendszeres tudósításai rendkívüli mód segítettek. Ezt erősítette még az a gondolat, hogy a korabeli Pécsen, szinte minden hívő szívügyének érezhette a templom felépítését, amelyet lehetőségeihez mérten adományokkal vagy munkafelajánlásokkal igyekezett támogatni.

⁴⁹BML

⁵⁰PKT VIII. évf. (1932. V.)

⁵¹Vasárnap délelőtt 10 órakor lesz a Központi temető Szent Mihály-templomának felszentelése. *Dunántúl* XXII. (1932. VII. 6.)

⁵²A temetőkápolna bokréta ünnepélye. *Dunántúl* XXII. (1932. XII. 14.)

⁵³Tető alatt a temetőkápolna. *Dunántúl* XXII. (1932. XI. 30.) és *Dunántúl* XXII. (1932. VII. 28.)

CENTRALITÁS MINDENEKFELETT

Weichinger Károly és ifj. Nendtvich Andor pályázatra benyújtott terve jelenleg nem ismert, de a bírálati jegyzőkönyv leírása a megépült templomépületre is érvényes, így feltételezhető, hogy csupán apró módosításokat hajtottak végre a tervpályázat nyertes tervén. A Baranya Megyei Levéltár gyűjteménye őrzi a temetőkápolna megmaradt eredeti tervrajzainak egy részét, s néhány másolatot, melyek mindegyike 1932. május 23. és június 2. közé datált (5–8. kép). Ezek alapján egyértelműen megállapítható, hogy a kápolna építészeti koncepciója, a centrális elrendezés a tervezési területhez, vagyis a temető kialakításához igazodott. Ismert az 1932 februárjára datált temetői helyszínrajz, ami feltételezhetően a pályázati kiírás mellékletéül szolgált (9. kép).

A helyszínrajz középpontját az építendő kápolna jelöli ki, körülötte koncentrikus körökben a temetői parcellák, utak, árkádok helyezkednek el. A centrális alaprajzú kápolnával a középpontban, amely az ún. csillagutak centrumát is jelöli, egy komplex, mindenre kiterjedő centrális építészeti koncepció valósult meg. A kápolna légi felvételén jól látható, hogy az eredeti elgondolás, a tökéletességről, az egységességről, a világmindenségről, valamint a mennyország földi leképeződéséről jól érvényesül. A pályázati kiírás tervezete a tökéletes centrális koncepció érvényesítése végett a kápolnát is centrális alaprajzúnak kötötte ki, azonban a megváltozott kiírás e ponton már csak javaslattal élt, ugyanakkor a helyszínrajzot nézve a funkcióval párosítva logikusan következett a centrális, kupolás elrendezés. A jegyzőkönyv tájékoztatása alapján az érvényes pályázatok közül öt biztosan kupolával fedett épületet javasolt, közöttük a Weichinger – Nendtvich építészpáros mindkét díjazott terve.⁵⁴ Nem csupán a pályázati kiírás, illetve a helyszínrajz vezette az építések kezét s a bíráló bizottság gondolkodásmódját, hanem a templomépítészeti hagyományok ismerete is.

Memoriális épületek esetén a funkció meghatározza az épület kialakítását, s már az antikvitástól kezdve gyakran centrális alaprajzban realizálódik az ember földi életének utolsó állomása, a sírhely, a temető, a temetőkápolna, a mauzóleum. Akár a tumulusok halmait, az antik héroszok centrális építményeit, a jeruzsálemi Szent Sír-templom anasztasisz terét, akár a mártírbazilikák körüljárós tereit, akár a mauzóleumok változatos épületeit tekintjük, a centrális gondolkodás mindegyikben megfigyelhető. Ezekben az épületekben a megváltozott szertartásrend, a liturgia formálta az alaprajzot, s a centrumba helyezett sírral, szoborral, emlékkel és a körülötte vezetett körüljáró terekkel egy funkcionális templomtípust hozott létre, melyben egyesül a geometriai és liturgiai középpont és megvalósulhat a teljes központosítás. Azáltal, hogy az épületek funkcióspecifikussá váltak a középkorban, s a templom számára a bazilikális, hosszanti elrendezés, a baptisteriumok számára a nyolcszög alaprajz, a mauzóleumok számára pedig a kör alaprajz vált általánossá, ezek rögzültek s elfogadottá váltak a későbbi korokban is, akkor is, amikor a középkor minden felül álló

⁵⁴A tervek többségénél a jegyzőkönyv nem ad tájékoztatást az elrendezésre, illetve a térlefedésre vonatkozóan.

9. kép. A temető helyszínrajzai és a Google légfelvétele (BML, Google Maps)

szimbolikája és teológiája már rég nem hatott. A centrális alaprajz és funkció kérdéséhez hasonlóan a kupolák építéséről is elmondható, hogy a régi ikonográfia és ikonográfiai típusok elhalása után is joggal kereshetjük néhol a modern kupolák régi értelmű jelentését korunkban.⁵⁵

Annak ellenére, hogy a korszakban lényegében hiányzott a hagyományos értelemben vett ikonográfiai érdeklődés, „az európai művészet utolsó száz évének tisztavirág életű mozgalmai stílus és ikonográfia érdekes összekapcsolódását mutatják”.⁵⁶

Ily módon a pécsi temetőkápolna egy tradicionális funkciót egy tradicionális alaprajzi elrendezéssel párosít, amely a kupolás térlefedéssel minden kétséget kizáróan egyezményesen jelenti az örökkévalóságot, a mennyország földi leképeződését úgy, ahogyan azt a Pantheon hatalmas kupolája vagy Galla Placidia memoriális kápolnájának csillagos égboltot imitáló boltozata, Nagy Károly aacheni palotakápolnájának centrális kupolás tere szemléltethette egykor.⁵⁷

A PÉCSI TEMETŐKÁPOLNA RECEPCIÓJA

Weichinger Károly és ifj. Nendtvich Andor pécsi temetőkápolnája előkelő helyet foglal el a korszak építészeti szakirodalmában, hiszen a két világháború közötti magyar építészetet a maga teljességében bemutatni kívánó csekély számú szakirodalom szívesen hivatkozik rá. Az épületet méltó módon reprezentálja, saját korának két előkelő, a hazai és a külföldi szcénának szánt album, mely a „kortárs magyar építészet” bemutatására törekedve gyűjtötte össze a legkiválóbbnak ítélt hazai épületeket. A Hüttl Dezső, Györgyi Dénes, Irsy László és Kozma Lajos szerkesztette kétkötetes *Új magyar építőművészet* már címében is a megújuló magyar építészet reprezentatív épületeinek bemutatását vetíti elő. A válogatás szempontját tükrözik a bevezető gondolatok is: „Csakis a tökéletes művészettel megoldott építészeti művek mutathatják egy nemzet kulturális fejlettségének igazi nagyságát.”⁵⁸ Az 1935-ben megjelent I. kötetben szerepel a pécsi temetőkápolna, mint a kiadvány céljait méltó módon beteljesítő épület. A korszak római katolikus egyházművészetének átfogó jellegű bemutatását – különös tekintettel a progresszív építészetre és a megújuló egyházi képző-, és iparművészeti formanyelv és ikonográfia változására – tűzte ki célul Jajczay János 1938-ban megjelenő, *Mai magyar egyházművészet* című, sokat idézett képes albuma. A bevezető tanulmány pontosan meghatározza azokat az elveket, melyeket követve az egyházi építészeti alkotások megfelelnek a „ma egyházművészetének”: „A ma magyar egyházművészete a múlt folytatója kíván lenni, távolról sem olyan forradalmi, mint a romantikusok, gótizálók, áltradícionistaik, akik csak a külsőségekben konzervatívok. A magyar egyházművészek liturgikusan célszerű,

⁵⁵ Mojzer 1971. 10.

⁵⁶ Białostocki 1997. 242.

⁵⁷ Seibert 1986.

⁵⁸ Györgyi – Hüttl – Kozma 1935. 2.

10. ábra. A pécsi temetőkápolna látványterve (MÉM gyűjteménye)

esztétikailag kifogástalan munkáiban a forma mögött a vallásos gondolat él.⁵⁹ A kötetbe bekerülő hét építészeti alkotás a korszak kifinomult művei, mind a hazai, mind a külföldi közönség számára leginkább új irányt mutató épületei, melyek az egyházi hagyományokat és a liturgiát szem előtt tartó mintává kell, hogy váljanak. Megjegyzendő azonban, hogy Jajczay válogatása egyértelmű irányt jelölt ki az alkotók és az egyház képviselői számára, s a szerző nem véletlenül helyezte a kötet középpontjába a sajtóviharok keresztüzében sokáig égő alkotásokat. A szigorú szelekció elismert tagja a pécsi temetőkápolna, melynek interieur képe a később elbontott szöszéket is megőrizte az utókor és a kutatás számára. A korabeli recepció a pécsi temetőkápolnát, az új építészetünket méltó módon reprezentáló épületek sorába helyezi, e hozzáállást a mai kor kutatása is szívesen magáévá téve folytatja a diskurzust.

Ily módon a pécsi temetőkápolnáról a saját korában kialakult, illetve tudatosan kialakított kép napjainkig tovább él, s a korszakról való építészeti gondolkodás meghatározó elemévé vált/válik a modern építészet kiválóságainak említésekor. Pamer

⁵⁹ Jajczay 1938. 26.

Nóra méltatásában kiemeli, hogy Weichinger Károly művészi érzékkel alkalmazkodva a környezethez minden eklektika nélkül is folyamatos asszociációkra készíti a befogadót, aki a kápolnában a mauzóleumok ünnepélyes hatását a helyi török emlékekre utaló formák összeolvasztásával élheti át. „A temetőkápolna kitűnő tagolásával, arányos tömegeivel, hazai új egyházi építészetünk legkiválóbb példái közé tartozik.”⁶⁰ Mind Merényi Ferenc önálló kötete, mind Déry Attilával szerkesztett, megújított munkája Weichinger Károly egyházi építészetét – s vele együtt a pécsi temetőkápolnát is – korszerűnek, hangulatos és egyéni ízű alkotásnak aposztrofálja.⁶¹ Hasonlóan elismerő, a racionális téralakítást előtérbe helyező, a pécsi történeti építészeti emlékekre utaló formájával sajátosan helyi ízekkel gazdagító épületként szerepel Mendöl Zsuzsa a két világháború közötti Pécs építészetét elemző cikkében.⁶² Weichinger Károly és ifj. Nendtvich Andor pécsi temetőkápolnája már saját korában is méltó módon reprezentálta a két világháború közötti magyar építészetet, a katolikus templomépítészetet, s napjainkban a kutatás számára is irányadó, a korszak emblematiszmus épületeinek egyike.

IRODALOM

- Baku – Csiky 2012   Baku Eszter – Csiky Balázs: *Hagyomány és újítás: Katolikus egyházművészet a két világháború közötti Magyarországon*. In: *Prohászka-tanulmányok 2009–2012*. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár 2012. 286–308.
- Białostocki 1997   Jan Białostocki: *Ikonográfia*. In: *Ikonológia és műértelmezés I. (Az ikonológia elmélete)*. Jatepress, Szeged 1997.
- Bizzer 2003   Bizzer István: A Központi Egyházművészeti Hivatal megalakulása. In: *Strigonium antiquum V. Mater et magistra*. Szerk.: Hegedűs András, Csombor Erzsébet. Esztergom 2003.
- Décsei 1934   Décsei Géza: Korunk új egyházművészet. *Katolikus Szemle* 48 (1934) 1. 27–38.
- Déry – Merényi 2000   Déry Attila – Merényi Ferenc: *Magyar építészet 1867–1945*. Urbino Kiadó, Budapest 2000.
- Gecsené Tar 2012   Gecsené Tar Imola: *Történeti temetők Magyarországon*. Doktori értekezés, 2012.
- Gergely 1984   Gergely Jenő: *A püspöki kar tanácskozásai: A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919–1944*. Gondolat Kiadó, Budapest 1984.
- Györgyi – Hüttl – Kozma 1935   Györgyi Dénes – Hüttl Dezső – Kozma Lajos: *Új magyar építőművészet I*. Budai István Kiadó, Budapest 1935.
- Györgyi – Hüttl – Kozma 1938   Györgyi Dénes – Hüttl Dezső – Irsy László – Kozma Lajos: *Új magyar építőművészet II*. Budai István Kiadó, Budapest 1938.
- Hadik 1994   Hadik András (szerk.): *Weichinger Károly (1893–1982), Rimanóczy Gyula (1903–1958)*. OMvH MÉM, Budapest 1994.

⁶⁰Pamer 1986. 144–145.

⁶¹Merényi 1970. 88; Déry – Merényi 2000. 223.

⁶²Mendöl 1983. 31.

Jajczay 1938	Jajczay János: <i>Mai magyar egyházművészet</i> . Révai, Budapest 1938.
Kalenda 1929	Kalenda Lóránt: A pécsi városkép. <i>Magyar Művészet</i> 5 (1929) 8. 439–442.
Lővei 1993	Lővei Pál: Egyházi személyiségek a magyar műemlékvédelem történetében. <i>Műemlékvédelmi Szemle</i> 3 (1993) 1. 77–83.
Mendöl 1983	Mendöl Zsuzsa: Pécs építésze a két világháború között. <i>Magyar Építőművészet</i> (1983) 2. 29–32.
Merényi 1970	Merényi Ferenc: <i>A magyar építészet 1867–1967</i> . Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1970.
Mojzer 1971	Mojzer Miklós: <i>Torony, kupola, kolonnád</i> . Akadémiai Kiadó, Budapest 1971.
Nendtvich 1929	Nendtvich Andor: Bevezető sorok. <i>Magyar művészet</i> 5 (1929) 8. 437–438.
Pamer 1986	Pamer Nóra: <i>Magyar építészet a két világháború között</i> . Műszaki Kiadó, Budapest 1986.
P. Szücs 1987	P. Szücs Julianna: <i>A római iskola</i> . Corvina Kiadó, Budapest 1987.
Seibert 1986	Jutta Seibert: <i>A keresztény művészet lexikona</i> . Corvina Kiadó, Budapest 1986.
Somogyi 1927	Somogyi Antal: <i>Vallás és modern művészet</i> . Szent István Társulat, Budapest 1927.
Somogyi 1933	Somogyi Antal: <i>A modern katolikus művészet</i> . Dom, Budapest 1933.

FORRÁSOK ÉS FORRÁSHELYEK JEGYZÉKE

BML	Baranya Megyei Levéltár Pécsi Szent Mihály-temetőkápolna iratai F – 6065 – 1934.
EPL	Esztergomi Primási Levéltár Központi Egyházművészeti Hivatal iratai, 1. doboz, 1930–31.
MÉM	Magyar Építészeti Múzeum, Weichinger Károly gyűjtemény, 73.15.508.
MTA MK	MTA Művészettörténeti Kutatóintézet. A Központi Egyházművészeti Hivatal iratai MDK-C-I-19
Pécsi plébánia	Pécs Belvárosi Plébániatemplom irattára, Historia Parochiae Domus, 1879–1947.

NAPILAPOK

(A cím nélkül megjelent közlemények adatai gondolatjellel kezdődnek.)

Dunántúl

- Január 23-iki határidővel kiírták a pályázatot a központi temető kápolnájának terveire. *Dunántúl* XXI. évf. (1931. XII. 20.)
- Belvárosi Katolikus Kör dísztermeiben kiállították a pályázat anyagait. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. III. 20.)
- . *Dunántúl* XXII. évf. (1932. IV. 29.)
- . *Dunántúl* XXII. évf. (1932. V. 1.)
- Május végéig lehet kedvezményes áru kriptákat előjegyezni. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. V. 3.)
- Újabb adományok a központi temető kápolnájára. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. V. 25.)
- Némi változás. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. VI. 16.)
- A hősök emlékének megörökítését kéri. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. VII. 5.)

- Vasárnap délelőtt 10 órakor lesz a Központi temető Szent Mihály templomának felszentelése. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. VII. 6.)
- A központi temető kápolna megépítés előtt. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. VII. 14.)
- Virág Ferenc megyéspüspök végzi az első kapavágást a temető kápolna építésénél. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. VII. 15.)
- . *Dunántúl* XXII. évf. (1932. VII. 16.)
- . *Dunántúl* XXII. évf. (1932. VII. 17.)
- . *Dunántúl* XXII. évf. (1932. VII. 28.)
- Megkezdték a temető kápolna építési munkálatait. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. VII. 31.)
- A hét végén befejeződik a temető-kápolna földmunkálatai. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. VIII. 9.)
- Október elején lesz a temetőkápolna alapkövetételének ünnepe. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. VIII. 30.)
- Mindenszentekre tető alá kerül a temetőkápolna. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. IX. 11.)
- Két új harangot kap a temető kápolna. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. IX. 22.)
- Október 9-én délután lesz a temető-kápolna alapkövetétele. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. IX. 28.)
- A temetői kápolna színes ablakai újabb adományok. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. X. 4.)
- A temetőkápolna színes ablakainak nagy részét már felajánlották. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. X. 6.)
- A temetőkápolna vasárnapi alapkövetételének programja. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. X. 7.)
- Mindenszentek ünnepén lesz a temetőkápolna alapkövetétele és a harangszentelés. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. X. 29.)
- . *Dunántúl* XXII. évf. (1932. XI. 3.)
- A belvárosi egyházközség 10 éves jubileuma. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. XI. 9.)
- Mindenszentek napján lesz a temetőkápolnában az alapkövetétel és a harang szentelése. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. XI. 15.)
- Tető alatt a temetőkápolna. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. XI. 30.)
- A temető kápolna bokréta ünnepélye. *Dunántúl* XXII. évf. (1932. XII. 14.)
- . *Dunántúl* XXIII. évf. (1933. I. 16.)
- . *Dunántúl* XXIII. évf. (1933. II. 2.)
- . *Dunántúl* XXIII. évf. (1933. IV. 6.)
- Befejezés előtt a Központi temető Szent Mihály temploma. *Dunántúl* XXIII. évf. (1933. V. 24.)
- Újabb tervpályázat a Központi temető Szent Mihály templomának kifestésére. *Dunántúl* XXIII. évf. (1933. VI. 8.)
- Újabb tervpályázat a Központi temető Szent Mihály templomának kifestésére – befejezés előtt az építkezés. *Dunántúl* XXIII. évf. (1933. VI. 9.)
- Virág Ferenc megyéspüspök július 9-én szenteli fel a központi temető Szent Mihály templomát. *Dunántúl* XXIII. évf. (1933. VI. 21.)
- Ünnep a temetőben. *Dunántúl* XXIII. évf. (1933. VII. 9.)
- Állandóan sok a látogatója a temetői újonnan felszentelt templomnak. *Dunántúl* XXIII. évf. (1933. VII. 16.)
- Alapkövetétel. *Dunántúl* XXIII. évf. (1933. VII. 17.)
- Holnap lesz az első temetés a temető templom altemplomában lévő sirkamrákba. *Dunántúl* XXIII. évf. (1933. VII. 23.)
- Hétfő reggel lesz az első alkalommal a temetői templomban szentmise a temetőben nyugvó elhunytakért. *Dunántúl* XXIII. évf. (1933. VIII. 6.)
- Holnap délelőtt 10 órakor lesz a temető Szent Mihály templomának felszentelése. *Dunántúl* XXIII. évf. (1933. VIII. 8.)
- Több százan vetek részt a Sz. Mihály templomban mondott szentmisén. *Dunántúl* XXIII. évf. (1933. VIII. 9.)
- . *Dunántúl* XXIII. évf. (1933. VIII. 23.)
- . *Dunántúl* XXIII. évf. (1933. IX. 20.)
- Színes ablakok a pécsi temetőkápolnában. *Dunántúl* XXV. évf. (1935. X. 13.)

Pécsi Katolikus Tudósító (PKT)

- PKT VIII. évf. (1932. V.)
- Újabb adományok a központi temető-kápolnára. PKT VIII. évf. (1932. VI.)
- Épül a temetőkápolna. PKT VIII. évf. (1932. VII–VIII.)
- Október 2-án lesz a temető-kápolna alapkövetételének ünnepe. PKT VIII. évf. (1932. IX.)
- Készül a temetői Szent Mihály templom belső berendezése. PKT VIII. évf. (1932. X.)
- Mindenszentek ünnepén lesz a temetőkápolna alapkövetétele és a harangszentelés. PKT VIII. évf. (1932. XI.)
- Májusra teljesen elkészül a temetőkápolna. PKT IX. évf. (1933. I.)
- Segítsünk a temetőkápolnát berendezni. PKT IX. évf. (1933. II.)
- Elkészült a központi temetőben a Szent Mihályról elnevezett templom. PKT IX. évf. (1933. VI.)
- A Központi temető Szent Mihály templomát július 9-én szenteli fel Virág Ferenc megyés püspök. PKT IX. évf. (1933. VII–VIII.)
- PKT IX. évf. (1933. X.)
- PKT IX. évf. (1933. XII.)

Pécsi Napló napilap (PN)

- PN (1932. VII. 6.)
- PN (1932. VII. 17.)
- Virág Ferenc püspök végzi az első kapavágást a temető kápolna építésének megkezdésekor. PN (1932. XII. 16.)
- Holnap szenteli fel Virág Ferenc megyéspüspök a temető Szent Mihály-templomát. PN (1933. VII. 8.)
- PN (1933. VII. 9.)

Törvéycikkek

- 1921. évi XXV. törvéycikk 1. § <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7481>
- 1881. évi XXXIX. Törvéycikk <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5996>

THE HISTORY AND INTERPRETATION OF THE SAINT MICHAEL CEMETERY CHAPEL IN PÉCS, HUNGARY

Summary

The majority of the architectural research focusing on Hungarian architecture in the Interwar period mainly analysed the architectural styles, the progressive tendencies in architecture and the architects related to these processes. These movements often lead to difficulties concerning the survey of buildings and architects whose connection to modern architecture is uncertain, in case of architects whose main purpose of planning is human scale. The present article undertakes a complex research on an emblematic, but less discussed building of the era which is outstanding by merging traditional church building and the modern architecture, the Cemetery Chapel of Pécs designed by Károly Weichinger and Andor Nendtvich. Besides investigating the era of the construction of the church, a brief description of the planning competition is presented with the survey of the centralising architectural design and also the analysis of architectural history.

Keywords: architecture in the Interwar period, centralised space, church architecture, Pécs, reinforced concrete